

Jak osiągać efekty w pracy z "trudną młodzieżą"

Do placówek opiekuńczo-wychowawczych trafia młodzież zagubiona we współczesnym, szybko zmieniającym się świecie, dotknięta szeregiem deficytów rozwojowych, emocjonalnych i zaburzeń zachowania. Taka młodzież, na skutek uwarunkowań społecznych, problemów rodzinnych, szkolnych, a także uzależnień i konfliktów z prawem, znajduje się w egzystencjalnej próżni, w której nie ma norm i wartości społecznie aprobowanych, panuje swoisty indyferentyzm moralny. Problemy młodzieży stają się wielowątkowe i wymagają interdyscyplinarnych rozwiązań. Ogromną rolę odgrywają tu instytucje opiekuńczo-wychowawcze oraz zespół zatrudnionych fachowo pomagających profesjonalistów: wychowawców, pedagogów i psychologów. Ważny jest odpowiedni dobór osób do pełnienia tych funkcji. Należy kłaść szczególny nacisk na wysokie kwalifikacje, doświadczenie zawodowe oraz umiejętności pracy z dziećmi trudnymi. Pracownicy takich placówek nawiązują pozytywny kontakt z dziećmi, rozwiązują ich problemy, pomagają w opracowywaniu planów kształtujących przyszłość, wytyczają zadania do realizacji, analizują zachowanie wychowanków oraz kształtują nawyk systematycznego realizowania obowiązku szkolnego. Wymaga to, specyficznych umiejętności i cech osobowości. Najczęściej wskazywane aspekty osobowościowe to świadomość własnej samooceny, znajomość własnych odczuć, emocji, oporów i mechanizmów obronnych. Ważne są też umiejętności interpersonalne, a wśród nich asertywność, umiejętność identyfikowania własnych słabych i mocnych stron oraz znajomość technik radzenia sobie ze stresem. Do tego można dodać samopoznanie, dojrzałość emocjonalną, umiejętność wyciągania wartościowych wniosków z porażek, tolerancję i unikanie stereotypów, zdolność myślenia w dłuższej perspektywie oraz odpowiedni poziom wiedzy teoretycznej i aktualizowanej. L. Schenk-Danzinger¹ uważa, że osoby zajmujące się młodzieżą muszą orientować się w swojej aktywności zawodowej według listy 16 pytań:

1. Jak reaguję emocjonalnie na trudności sprawowane przez wychowanków?
2. Co cechuje mój styl przewodzenia i mój styl zachowania jako osoby odpowiedzialnej za wychowanka?
3. Czy w trudnych sytuacjach ja również posługuję się językiem emocjonalnym, agresywnym, pełnym zakazów i nakazów, czy też udaje mi się zachować opanowanie, dzięki któremu rozmawiam z trudnym dzieckiem w taki sposób, jakiego oczekiwałbym od niego w ramach dialogu ze mną oraz z innymi osobami?
4. Czy jestem uprzedzony wobec dziecka, czy zaetykietowałem wychowanka z powodu jego pochodzenia, wyglądu, z powodu wiedzy posiadanej o jego rodzinie, negatywnych doświadczeń z jego rodzeństwem?

5. Czy zastanawiałem się, jakie reakcje emocjonalne wywołują w wychowanku wszelkie formy wzmocnienia negatywnego kary, nagany, groźby, ośmieszanie wobec innych?
6. Czy zdarzyło się, że moje negatywne uwagi i krytyczny stosunek do dziecka zagroził jego prestiżowi socjalnemu i wydajności?
7. Czy spróbowałem kiedyś zrezygnować z agresji jako reakcji na naganne, destruktywne zachowanie wychowanka?
8. Czy posiadam wystarczającą wiedzę o wychowanku, czy znam jego sytuację domową, czy posiadam inne ważne informacje na jego temat?
9. Czy udało mi się wytworzyć w wychowanku zaufanie do mojej osoby, czy nawiązałem z nim osobisty, bezpośredni kontakt?
10. Czy pozyskałem do współpracy rodziców, czy oni mi ufają?
11. Czy udało mi się zmotywować rodziców do radykalnych zmian w ich metodach wychowawczych?
12. Czy próbowałem wpłynąć na zachowanie wychowanka poprzez wzmocnienie go, a przede wszystkim przez sygnalizowanie mu, że wiąże z nim pozytywne oczekiwania?
13. Czy dążyłem do tego, aby inni wychowankowie mieli dopuszczony do ich możliwości współdziałanie w wychowywaniu kolegi/koleżanki sprawujących trudności?
14. Czy próbowałem stworzyć sytuacje socjalne, w których wychowanek wypadalby pozytywnie, które podwyższałyby jego status w grupie rówieśniczej i wobec innych osób?
15. Czy sięgnąłem po pomoc innych profesjonalistów, dzięki którym bardziej obiektywnie rozwiązałbym problemy dziecka, a zwłaszcza ich przyczyny?
16. Czy jestem cierpliwy i konsekwentny w realizowaniu rad i wskazówek, których celem jest zmiana zachowania wychowanka?

Zagadnienia te pomogą określić się w pracy z trudną młodzieżą i przyczynią się do wyrobienia pozytywnego autorytetu wśród wychowanków.

Placówki opiekuńczo-wychowawcze stanowią coś w rodzaju socjoterapeutycznej wspólnoty mieszkalnej, w której przede wszystkim chodzi o pracę nad deficytami socjalnymi, emocjonalnymi, edukacyjnymi członków wspólnoty; naukę normalnego funkcjonowania w społeczności i w życiu codziennym; prewencję i profilaktykę mającą na celu uchronić wychowanków przed dalszym komplikowaniem własnego życia oraz kształtowanie nawyku przejawiania odpowiedzialności za własny los, a tym samym przyszłość. Tak postawione cele wymagają specyficznych oddziaływań, które obejmują interwencję na wielu płaszczyznach życia danego wychowanka. Ważne staje się korzystanie w pracy z zasad zgodnych z modelem

pracy wychowawczo-terapeutycznej oraz zasad realizmu pedagogicznego, a więc trzeźwej oceny sytuacji, wraz z możliwymi do osiągnięcia celami. Formy oddziaływań opiekuńczo-wychowawczych mają szeroki zakres. Oto one:

- Współpraca z otoczeniem wychowanka, a więc rodzicami, opiekunami, rodzeństwem, szkołą oraz instytucjami □ można tu mówić o podejściu systemowym.

- Indywidualna pomoc w nauce i niwelowanie trudności szkolnych, poprzez poszukiwanie/wskazywanie odpowiedniego sposobu uczenia się materiału, ćwiczenie koncentracji i rozumienia materiału. Aspekt ten wymaga zindywidualizowanych działań reedukacyjnych i terapeutycznych.

- Stosowanie treningów zadaniowych, uświadomienie wychowanka co do jego predyspozycji, mocnych i słabych stron. Ma to na celu przezwycięzenie braków umiejętności życiowych. Kładzie się nacisk na zdobycie określonych umiejętności społecznych i poznawczych.

- Profilaktyka i prewencja uzależnień. Tu pomocny może być trening opierania się naciskom i odmawiania. Pierwszy ma za cel redukcję braków specyficznych umiejętności społecznych oraz pomoc poszczególnym wychowankom w nawiązywaniu bardziej efektywnych interakcji z innymi ludźmi. Trening asertywności służy zmniejszeniu lęku wynikającego ze złego przystosowania powstrzymującego wychowanka przed bezpośrednim, uczciwym oraz spontanicznym wyrażaniem własnych poglądów oraz opinii.

- Rozwijanie umiejętności właściwej komunikacji, poprzez pracę w grupie i dla całej społeczności placówki.

- Pomoc wychowankom w opracowywaniu planów życiowych oraz koordynacja w ich wdrażaniu.

- Kształtowanie nawyku spędzania wolnego czasu w efektywny, racjonalny i kulturalny sposób.

- Popularyzacja edukacji prozdrowotnej i proekologicznej.

- Zajęcia sportowe służące rozładowaniu napięcia emocjonalnego oraz stosowanie terapii wyciszającej.

- Rozwijanie umiejętności społecznych. Na kompetencję społeczną składa się kilka zasadniczych umiejętności; zdolność do nawiązywania więzi i przyjaźni; umiejętność wychodzenia z sytuacji konfliktowych bez uciekania się do przemocy i agresji; asertywność.

- Nauka wychowanków w zakresie kontrolowania emocji i niwelowania emocji negatywnych (kontrola złości i agresji). W tym celu pomocna może okazać się psychodrama. Improvizowanie, odgrywanie sytuacji terapeutycznej, pewnych ról i udratyzowanych zdarzeń służy ujawnieniu ukrytych, neurotycznych postaw, motywów i pragnień odczuwanych w różnych sytuacjach interpersonalnych.

- Kształtowanie samooceny i godności wychowanków, nauka doceniania wartości ważnych w życiu społecznym.

- Kształtowanie poczucia odpowiedzialności za podejmowane decyzje oraz nauka rozwiązywania problemów i podejmowania racjonalnych decyzji. Zagadnienie to obejmuje wyznaczanie priorytetów oraz wspólne poszukiwanie różnych wariantów rozwiązań. W pracy można posłużyć się modelem DECIDE, składającym się z sześciu kroków:

- zdefiniowanie problemu □ klarowne zdefiniowanie problemu i wyrażenie go w kategoriach celu do osiągnięcia;
- analiza zmiennych □ analiza specyficznych cech sytuacji, rozważenie czynników środowiskowych i podłoża problemu;
- rozważenie możliwych rozwiązań □ sposoby rozwiązania problemu, ocena silnych i słabych stron danego rozwiązania;
- wyodrębnienie planu działania □ opracowanie planu, wprowadzenie w życie optymalnego rozwiązania, podjęcie działania;
- ocena jego efektów □ odnajdywanie skutków zastosowanych rozwiązań we własnym myśleniu i uczuciach, analiza i ocena wyniku swoich działań, ponowne rozważenie prawidłowości podjętej decyzji.

Metoda DECIDE ma na celu internalizację ośrodka kontroli oraz zmodyfikowanie zachowań impulsywnych i skazujących na ponoszenie porażek:

- kształtowanie zdrowej motywacji do podejmowania decyzji i realizacji postawionych celów oraz nauka rozumienia korzyści i kosztów podejmowanych decyzji,
- kształtowanie nawyku respektowania norm prawnych i społecznych,
- kształtowanie właściwych postaw patriotycznych i prospołecznych,
- wyrabianie nawyku dbałości o czystość i higienę osobistą,
- nauka rozumienia wpływu własnego zachowania na budowanie pozytywnych relacji z kolegami/ koleżankami (trening samosteroowności i samokontroli),
- wskazywanie powiązań między nauką określonych przedmiotów, a wykonywaniem w przyszłości wykonywanego zawodu.

Trwałe zmiany są możliwe tylko wtedy, kiedy wychowanek będzie świadomy celowego programu, który powinien być realizowany w jego życiu. Wychowanek musi widzieć sens zmian, musi dostrzec, że związane z nimi aktualne ograniczenia, wysiłek, trudy ostatecznie służą jemu samemu.

Profesjoniści placówek opiekuńczo-wychowawczych muszą prowadzić wychowanka ku optymalnemu zachowaniu, poprzez naukę aprobowanych społecznie postaw i prawidłowych zachowań. Ważne jest także uporządkowanie relacji wychowanka z otoczeniem.

Metody i działania powinny służyć pozytywnej socjalizacji. Nie bez znaczenia pozostaje tu metoda casework-u, na którą składają się: przyjęcie i zaakceptowanie wychowanka; indywidualizacja; samookreślenie przez wychowanka; rozpoczęcie pracy w miejscu w którym znajduje się młody człowiek oraz bazowanie na jego mocnych stronach. Bardzo ważna jest kreatywność i innowatorstwo oraz znajomość przestrzeni społecznej ze strony pracowników danej placówki.

W pracy z trudną młodzieżą najczęściej wymieniane kwestie to:

- Indywidualizacja podejścia w pracy z wychowankami połączona z okazywaniem zrozumienia, udzielaniem wsparcia i motywowaniem do pracy nad sobą. Zwraca się uwagę na indywidualne i częste rozmowy z wychowankami, uświadamiające im korzyści i starty z ich obecnego funkcjonowania i zachowania.
- Staranny i przemyślany dobór repertuaru kar i nagród. Fachowo pomagający podkreślają, iż należy obdarowywać młodzież prawami i przywilejami, ale musi to odbywać się równocześnie z jednoznacznym określeniem zasad i granic za naruszenie, których ponosi się konsekwencje.
- Częste uświadomienie wychowankom, że są wartościowymi ludźmi oraz, że sami piszą scenariusz swego życia. To, co się w ich życiu wydarzy zależy tylko od nich samych. Ważne jest wskazywanie innych rozwiązań i szukanie innych wyjaśnień sytuacji problemowej.
- Osobiste zaangażowanie, mimo iż nawołuje się do negocjowania tej kwestii. Profesjonaliści uważają, że bez osobistego zaangażowania nie można być maksymalnie twórczym i empatycznym. Traktowanie wychowanka jak kolejnego przypadku do rozwiązania prowadzi do rutynizacji działań i braku pełnej kreatywności. Wtedy przestaje się być przewodnikiem, tutorem, mistrzem.
- Większa intensyfikacja pracy terapeutycznej z psychologiem. Zalecenie ran z dzieciństwa, wzmocnienie samooceny, budowa stabilnego poczucia własnej wartości □ to filary sukcesu wychowawczego. Niestety, w większości placówek psycholog jest □ gościem □ zatrudnionym do pełnienia dyżurów zaledwie kilka godzin w tygodniu.
- Konsekwencja w pracy z trudną młodzieżą i nieskładanie obietnic bez pokrycia.
- Maksymalne zbliżenie się do wychowanków poprzez obserwacje życia współczesnej młodzieży i wyciąganie wniosków użytecznych w pracy z trudną młodzieżą. Ważne są tu umiejętności: znajomości systemu wartości współczesnej młodzieży; orientacja w specyfice i problemach dojrzewania młodych ludzi; umiejętności słuchania i komunikowania się przy wykorzystywaniu, np. slangu młodzieżowego; znajomość zainteresowań, modzie i stylach wywierających znaczący wpływ na naszych wychowanków.

□ Wychowywać i pracować z młodzieżą swoją osobą i zbudowanym autorytetem, na który składają się takie elementy jak: doświadczenie, wiedza, subiektywna i obiektywna ocena sytuacji, empatia i zrozumienie, konsekwencja i stanowczość, zaufanie.

□ W placówkach opiekuńczo-wychowawczych można spotkać dwa modele pracy z trudną młodzieżą:

1) model restrykcyjno-kontrolny □ tworzą go wychowawcy i pracownicy postrzegający placówkę jako □zakład karny dla młodzieży□, gdzie przebywa ona za karę i należy jej to cały czas uświadamiać. Jest to absurd. Nie można ponosić kary za złe dzieciństwo, winy rodziców i złego systemu. Czynią tak ci, którym brak dostatecznej wiedzy, a subiektywne doświadczenie życiowe staje się priorytetem w wykonywanej pracy.

2) model wychowawczo-terapeutyczny □ najbardziej pożądany i wskazany w pracy wychowawczej. Stanowi szerszy kontekst pracy pedagogicznej i opiera się na wiedzy z różnych dziedzin nauki oraz doświadczeniu i autorytecie. Model ten dostrzega podmiotowość wychowanka i związek przyczynowo-skutkowy negatywnego zachowania z innymi elementami.

Nie ma uniwersalnego podejścia do wychowanków. Należy wypracować indywidualne podejście do każdego z nich. Praca wychowawcza nie może odbywać się metodą prób i błędów. Musi być zaplanowana i świadoma. Ważną kwestię stanowi powołanie w każdej placówce opiekuńczo-wychowawczej zespołu metodycznego odpowiedzialnego za oddziaływania opiekuńczo-wychowawczo-socjalizacyjne. Ważne jest też unikanie ciągłych zmian w środowisku personelu oraz kontynuowanie tego samego programu. Ale nawet najefektywniejsze pomysły nie przyniosą rezultatu bez odpowiedniego wsparcia finansowego. Z tym jednak jest coraz trudniej, placówki służące młodzieży egzystują na granicy minimum ekonomicznego. Tę kwestię warto poddać szerszej dyskusji.

W opracowaniu wykorzystano fragmenty książki

prof. Marka Konopczyńskiego □ " Twórcza resocjalizacja "

Andrzej Walesiak dyrektor MOW